

[12, 16]. З ідейно-сислової єдності Л.Скупейко виводить і “композиційну цілеспрямованість, яка проглядається за зовнішньою довільністю в компонуванні і яка, слід гадати, належить до ознак художнього способу мислення” [12, 16]. Продовжуючи цю думку, зазначимо, що мислив і творив невідомий автор категоріями не епічного, не оповідного жанру, а категоріями дійства, образами сценічної вистави-декламації. Тут, можливо, і варто шукати особливості ідеологічної концепції та композиції твору, що здатні виразити творчий метод автора “Слова”, його індивідуальність, художньо-стильову й жанрову своєрідність видатної пам’ятки нашої давньої словесності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький О. Збір. тв.: У 5 т. – К., 1965. – Т. 1.
2. Величко Самійло. Літопис. – К., 1991. – Т. 2.
3. Грушевський М. Історія української літератури. – К.; Львів, 1923. – Т. 2.
4. Золотухин А. Тайны “Слова о полку Игореве” (монографическое исследование). – Николаев, 2005.
5. Історія української культури: У 5 т. – К., 2002. – Т. 1.
6. Ироическая пѣснь о походѣ на половцовъ удѣльнаго князя новгородо-сѣверскаго Игоря Святославича, писання стариннымъ русскимъ языкомъ въ исходѣ XII столѣтія съ переложеніемъ на употребляемое нынѣ нарѣчье. – М., 1800. – Фотокопія // Слово о полку Игоревім та його поетичні переклади й переспіви в українській літературі. – Харків, 2003.
7. Лихачов Д. Жанр “Слова” // Энциклопедия “Слова о полку Игореве”. – СПб., 1995. – Т. 2.
8. Назаревський О. О жанровой природе “Слова о полку Игореве” // Наукові записки Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка. – Т. 14, вип. 1. – К., 1955.
9. Объяснительный перевод “Слова о полку Игореве” Д.Лихачева // Слово о полку Игореве. – М., 1985.
10. Склярєнко В. “Темні місця” в “Слові о полку Игоревім”. – К., 2003.
11. Слово о полку Игоревім та його поетичні переклади й переспіви в українській літературі. – Харків, 2003.
12. Скупейко Л. Творча індивідуальність автора у “Слові о полку Игоревім” // Постаті і тексти (з історії української літератури). – К., 2007.
13. Франко І. Причинки до критики джерел давньоруських пам’яток. Ч. III. Композиція “Слова о полку Игоревім” (вперше опублікована нім. мовою в ж. “Archiv fur slavische Philologie”, Берлін, 1907) // Збір. тв.: У 50 т. – К., 1983. – Т. 38.
14. Франко І. Русько-український театр (Історичні обриси) // Збір. тв.: У 50 т. – К., 1981. – Т. 29.

Олексій Гончар

“КОНОТОПСЬКА ВІДЬМА”: СУЧАСНЕ ПРОЧИТАННЯ

У “Конотопській відьмі” Г.Квіткі-Основ’яненка за допомогою гумору, іронії, сатири розкриває внутрішні причини падіння Української козацької держави, зокрема моральне падіння козацької старшини.

Ключові слова: національна ідея, русифікація, козаччина, розшифрування, переродження, забобонність, нецтво, карикатура.

Olexy Honchar. “The Witch of Konotop”: A modern interpretation

According to this essay, G.Kvitka-Osnovyanenko’s narrative “The Witch of Konotop” reveals the internal reasons for the decline of Ukrainian Cossacks’ State, first and foremost the moral decline of the Cossacks’ government.

Key words: national idea, Russification, Cossack movement, decoding, degeneration, superstition, uneducatedness, grotesque.

Складна проблемно-ідеологічна й естетична сутність сатиричної бурлескно-реалістичної повісті Г.Квіткі Основ’яненка “Конотопська відьма” (цензурована 4 жовтня 1833 р.) вимагає істотного переосмислення, глибшого розкриття й розуміння. Ця повість належить до найнерозгаданіших творів основоположника художньої прози в новій українській літературі, має складну жанрову структуру, багатовекторна, багатопроблемна, багатозарова.

Повість народилася в суспільно-історичній та культурній атмосфері піднесення українського націєтворчого процесу і Квітчиних сміливих виступів проти наступу

Московщини на українське суспільство. У літературі мужніє національна ідея, започаткована І.Котляревським, підтримана й розвинена М.Максимовичем та іншими романтиками 20-40-х рр. XIX ст. У колах патріотичної інтелігенції університетського Харкова виникає обурення засиллям русифікації, пробиваються ознаки зміцнення української національно-політичної свідомості, з'являється рух опору московській експансії в українське життя, шовіністичному зневажанню і кривдженню українства. А картина цинічного наступу москвитів на все українське вимальовується вже з літературних матеріалів, пов'язаних з Г.Квіткою. У козацькому “Літописі Квіток” міститься запис, здійснений рукою предка Г.Квітки-Основ'яненка, козацького старшини XVIII ст.: “Артемовка отнята Трубецким”. Ідеться, отже, про привласнення російськими воєводами українських населених пунктів. З іншого запису (1732 р.) у “Літописі Квіток” довідуємося про страждання українців від російських загарбників: дочка сотника з містечка Таранівка Харківського слобідського полку, “коли хотіли її кондуктори згвалтувати, сколола себе ножем” [3, IV, 320] (кондуктори – юнкери російського генерального штабу; цей випадок описаний Г.Квіткою з цитуванням “Літопису” в повісті “Панна сотниковна”). За цими короткими записами ховається велика трагедія України у зв'язку з російською окупацією.

Г.Квітка-Основ'яненко одним із перших українських письменників і культурних діячів почав відкривати українському суспільству очі на російсько-імперську політику вихолощення національної свідомості українців з метою їх ідеологічного роззброєння перед насильницькою русифікацією. Свою діяльність він спрямовував на поширення етноохоронних, націєтворчих ідей, на утвердження національної самосвідомості свого народу (див. “Супліка до пана іздателя”, “Салдацький патрет”, “Украинцы” та ін). У суспільстві, особливо серед нащадків колишньої козацької старшини (а майже всі тогочасні літератори були нащадками козацької старшини), живі ще були спогади про героїчну козаччину, Українську козацьку державу, про волю, вільну від російської окупації свою землю. Г.Квітка перевидав брошуру свого дядька Іллі Івановича Квітки “Записки о слободских полках” (Харків, 1833) – про козацькі полки, в яких служили старшиною предки Г.Квітки-Основ'яненка. Інтерес у сучасників викликав відомий тоді “Літопис Квіток” – козацький літопис, який вели предки письменника.

На початку 30-х рр. XIX ст. Г.Квітка-Основ'яненко після І.Котляревського, який наснажував українське суспільство національною енергетикою, здійснив радикальні випадки проти введення московських “порядків” в Україні. Він публічно виступив з патріотичними заявами про необхідність політичних прав для української мови, про потреби й можливості розвитку української культури (“Не усе ж для москалів: може б, треба і для нас що-небудь...” [3, VII; 113]), яскраво продемонстрував своєю повістю “Маруся” (1832) високу спроможність української літературної мови й національної культури, зробивши своєрідний новаторський прорив у літературному процесі. “Маруся” була вдалою, рішучою художньою маніфестацією наміру ліквідувати історичне запізнення в розвитку української літератури, демонстрацією народження нової української літератури як високопоетичного художньо-мистецького явища. Опоетизувавши Україну, її людей, Г.Квітка показав те краще, що є в його нації (життя у злагоді з Богом), утверджував визнання українців як окремої нації.

Як “Маруся” зачарувала читачів і буквально всіх українських та російських критиків барвистим образом України, її мовою, поетичністю її звичаїв, так друга за часом створення повість “Конотопська відьма” вразила батоженням, викриттям потворностей нашого національного буття, пристрасним прагненням позбутися його вад.

У знаменитій “Конотопській відьмі” в сатирично-карикатурній, гротескній манері Г.Квітка-Основ'яненко зобразив представників української козацької старшини середини і другої половини XVIII ст. Про джерела повісті письменник висловився так: “Усе це засноване на *розповіді старожилів*” [3, VII; 214].

У допитливого читача природно виникає думка-запитання щодо логіки появи тих образів: чому Г.Квітка, такий патріот, нащадок улюбленої ним козацької старшини, так безжально познущався з козацького сотника Микити Забрюхи й

сотенного писаря Прокопа Пістряка, із судденка Дем'яна Халявського, козацького генерального судді — героїв твору?

У художній системі багатьох творів Г.Квітки діє принцип езопової мови. Так, при розкодуванні сутності оповідання “Салдацький патрет” виявляється, що твір спрямований проти зверхньо-несправедливого ставлення зухвалих, некомпетентних і недобррозичливих російських критиків до української літератури й мови. “Чтобы останить рецензентов толковать о незнакомом для них, я написал “Солдатский портрет”, — свідчив сам Г.Квітка у статті “Письмо к издателям “Русского вестника”, де, до речі, він обстоював “силу и оригинальность” української мови [3, VII; 156].

Визначні твори Г.Квітки-Основ'яненка мали ідеологічно-проблемні призначення, про що довідуємося не лише з художнього матеріалу цих творів, а й з листів та публіцистичних статей письменника.

Досі не звернуто увагу на важливу ідейно-історіософську проекцію художньо-образної організації повісті “Конотопська відьма”. Обізнаність із тогочасною літературною манерою Г.Квітки підказує нам можливість розшифрування другого ідейного плану художньої структури — історіософської сфери. У 1832-1833 рр. Г.Квіткою оволодіває притаманна йому відтепер одержимість національно-патріотичною ідеєю. Аналіз ситуації, в якій виник задум “Конотопської відьми”, настановує на висновок, що творча мета автора полягала передусім у художньому осмисленні й розкритті причин історичного занепаду Української козацької держави. Зовнішні причини зрозумілі кожному: це загарбання, поступова окупація України Росією й перетворення її на експлуатовану колонію імперії. Внутрішні ж причини — це міжгрупові чвари, що роздирали українське суспільство, брак сильних, мудрих, патріотичних, активних, пасіонарних, благородних лідерів, це виродження, перетворення козацької старшини на корисливу експлуаторсько-панську верхівку, на знікчемніле начальство. У повісті висвітлюються і зловживання в усіх гілках влади: у військовій, земсько-адміністративній, судовій.

Г.Квітка поставив у “Конотопській відьмі” творче завдання розкрити в образах у зашифрованому вигляді внутрішні причини занепаду Української держави з її козацьким сотенно-полковим ладом. Субстанціональна сутність цих причин зводиться ось до чого: розпилися, розледачили, здеморалізувалися, втратили козацьку честь і службово-громадянську відповідальність за свою козацько-лицарську справу, громадянське чуття потреби давати відсіч ворогові, перестали дбати про свою національну державу.

Ще П.Куліш близько підійшов до подібного визначення суті Квітчиного задуму: “Вознегодовав він (Г.Квітка. — О.Г.) праведним духом своїм на безпутство, в котрому наші предки знікчемніли, на дурний розум їх, що оддався самохіть таким пройдисвітам, як Брюховецький і його приємники зо всією їх челяддю, хижою, лінивою, лукавою і недбалою про мирське благо” [7, 503]. А от пізніше доходило навіть до хибного твердження літературознавців, ніби “Конотопська відьма” — це “сатира на козацько-старшинський устрій” [4, 53], тобто ніби Г.Квітка в повісті критикував увесь знаменитий козацький сотенно-полковий лад.

Г.Квітка показав у повісті те, що різко дисонувало з великою добою Козаччини, підточувало підвалини української державності. У творі діє бароковий творчий принцип *sapienti sat* (для кмітливого досить сказаного), улюблене Квітчине “надогад буряків, щоб капусти дали”. За гумористично-сатиричною конкретикою подій, учинків ховаються визначальні, масштабні явища.

Існує проблема визначення часу зображуваних у повісті подій. Будуючи виклад у формі розповіді оповідача з народу Грицька Основ'яненка, Г.Квітка за народнопоетичною манерою не дає спеціальних точних часових орієнтирів щодо цих подій.

Після відчайдушно невдалої спроби Івана Мазепи 1708 р. порвати кайдани московської колонізації, після кривавої розправи Петра I над українським народом та масового вивезення українських “мізків” до Москви Україна була істотно позбавлена інтелектуальної еліти, обезглавлена. Розхитувалися ідеологічні основи її як суверенної держави-нації, методично руйнувалася українська державність, посилював безлад в українських козацьких полках, особливо з другої половини XVIII ст. Ці події змальовано в “Конотопській відьмі”.

За всієї неухаги письменника до справжніх історичних масштабних ситуацій, до реалій історичного оточення, текст повісті все-таки дає певні можливості для локалізації подій у часі. Деякі дослідники вважають, ніби дія відбувається за часів управління Україною не гетьманом, а вже Малоросійською колегією. Однак у тексті згадується діючий “пан гетьман”. Г.Квітка повідомлював, що писар Пістряк свого часу навчився підспівувати “Сковородині херувимські” “за дяком і піддячим”. Г.Сковорода склав духовну пісню “Иже херувимы” під час перебування в петербурзькій імператорській капелі цариці Єлизавети Петрівни в 1741-1744 рр., після чого ця пісня тривалий час була поширена в Україні у виконанні церковних хорів [див.: 8, 31-32]. Отже, “підспівувати” її Пістряк міг під час правління останнього гетьмана Кирила Розумовського, тобто між 1750 і 1764 рр. (перед ним і після нього Україною правила Малоросійська колегія). Десь у той проміжок часу Г.Квітка вмістив сюжетні події “Конотопської відьми”.

Незважаючи на вигаданість сюжету, вплетення у фабулу фантастики, низка подій має реальне підґрунтя. Надсилаючи свій російський переклад повісті до друку в петербурзький журнал “Современник”, Г.Квітка-Основ'яненко написав до його видавця П.Плетньова в листі від 8 лютого 1839 р: “Топлення (уявних) відьом при посуші не тільки бувале, з усіма лихими наслідками, а, на диво і навіть жах, відновлене поміщицею сусідньої губернії” [3, VII; 214]. У науковій літературі зафіксовані справжні жорстокі факти “виявлення відьом” водою. Наприклад, у статті К.Цибульського “Всенародне купання відьом і судово від того тяганина” [5, 566-579] описане “купання відьом”, влаштоване панським отаманом і соцьким посушливого й голодного 1833 р. в Чигиринському повіті Київської губернії. У газеті “Киевлянин” (1877. — №132) описане катування селянки, запідозреної в чаклуванні в Конотопському повіті.

У народі вірили, що “відьми” й “чарівники” можуть наводити посухи, голод. Напевно, цим було зумовлене і згадане Г.Квіткою “топлення відьом” “поміщицею сусідньої губернії”. Саме тоді в Україні внаслідок посухи “настав найбільш злигодній 1833 фатальний, голодний рік. Народ харчувався лободою, деревною корою, глиною, змішаною в малій кількості з борошном” [2, 940].

У повісті Г.Квітка відобразив поширені у XVIII ст. явища. Так, збереглися відомості про скарги конотопського сотника чернігівському полковникові Полуботку (конотопська сотня входила до складу чернігівського полку) на те, що належні до конотопської сотні козаки с. Попівка ухилялися від “тяжких і далекопутних походів с сотенцями” [цит. за: 1, 32], хоча тогочасні умови вимагали від попівчан постійно бути в бойовій готовності. У Г.Квітці сотник Забрьоха не виконав наказ чернігівського полковника виступати з сотнею в похід.

Ще один факт. Конотопський сотник Йосип Костенецький (сотникував до 1750 р.) сотенство дістав від батька. У Г.Квітці до Микити Забрьохи сотенство перейшло у спадок від батька, що було порушенням козацько-республіканського принципу обрання на старшинські посади найавторитетніших, заслужених, мудрих, компетентних, діяльних людей. Принцип передачі влади у спадок діяв у Польщі, у Росії. Російський уряд насаджував цей принцип і в Україні. Так, у 1753-1756 рр. царський уряд ліквідував вибори на Січі. Г.Квітка розробив варіант, коли влада, передана за спадком, дістається дурневі, нікчемі.

Відбилися в повісті й такі реалії з описуваної доби. У документі середини XVIII ст. — доповідній записці члена Малоросійської колегії Г.Теплова про безлад в Україні — зазначається: “Кожний сотник не встигне тільки на сотню свою приїхати, то козаки будівельниками будинку бувають, першими косарями сіна для його скоту і першими підводчиками...” [6, 193]. Г.Квітка прив'язав такі факти до сотника Забрьохи, відображаючи переродження козацької старшини у звичайну експлуататорську верхівку.

Глухо відбилася в повісті реальна криза української державності середини — другої половини XVIII ст. Тоді Конотоп універсалом гетьмана К.Розумовського було передано на “ранг” (тобто в тимчасове володіння) генеральному обозному Кочубею.

Ознак конкретного історизму творові додають військові звання персонажів доби козацької держави: гетьман, обозний, хорунжий, сотник, сотенний писар.

Важко напевне сказати, чому Г.Квітка розгорнув події своєї повісті саме в Конотопі. Увагу письменника до Конотопа могли привернути історичні події, пов'язані з цим колись сотенним містом. Коли І.Мазепа, готуючись до протистояння російському війську 1708 р., відрядив до Конотопа свій загін із завданням приєднати конотопське козацтво до вірних гетьманові військових сил, "конотопці зі своїм сотником відзначились вірністю цареві" [цит. за: 1, 57], не підтримали антицарський виступ гетьмана. Під Конотопом 1669 р. гетьман Іван Виговський з десятима тисячами козаків здобув вражаючу перемогу над стотисячним московським військом (див.: "Літопис С.Величка", "Історія Русов").

Автор повісті "Конотопська відьма" персоніфікував внутрішніх винуватців розхищення основ Української козацької держави в образах сотника Забрюхи та писаря Пістряка, концептуалізував ці образи-персонажі. Сатирична їх характеристика закладена вже у прізвищах: Забрюха — неохайний, нікчемний начальник; Пістряк — прищ, чиряк, тобто виразка на тілі суспільства. Квітчина концептуалізація образів-персонажів, їх субстанційне наповнення потребують глибшого розшифрування, розкодування їх езопівського сенсу. Письменник дбав як про передачу атмосфери епохи середини і другої половини XVIII ст., так і про розв'язання сучасної йому просвітительської та історико-філософської проблематики, заохочував до роздумів над наслідками падіння своєї держави й перетворення забрюх та пістряків на сучасне панство.

Герої несуть у собі ідею занепаду, духовно-етичної і громадянської зvierодності. Забрюха й Пістряк обмежені споживацькими пристрастями. Зі скульптурною виразністю засобами бурлеску, гротеску, карикатури Г.Квітка показував їх неробство, дармоїдство, культ чарки й миски, духовне отупіння, забобонність, безвідповідальність.

З особливою загостреністю та обуренням Г.Квітка з позицій нового тоді просвітительського дискурсу звинувачував представників старшинської верхівки в тому, що вони занедбали освітній рівень одного з найрозумніших народів Європи. Втрату знаменитих традицій Г.Квітка передавав через показ нецтва Забрюхи і квазіписьменності Пістряка.

Сотник Забрюха характеризується явно з орієнтацією на Сковородинську ідею "спорідненої праці": людина повинна посідати в суспільному житті місце відповідно до своїх здібностей. "...Коли не піп, то й не микайся в ризи", — користується народним прислів'ям письменник. Не так у Забрюхи. Він дурень і невіглас, "не мав дев'ятої клепки" в голові, але обіймав усю військову, адміністративну й судову владу в Конотопі і зловживав нею.

Забрюха виявляє злочинну байдужість до долі підлеглих йому конотопців. Сотник цинічно заявляє, що його не цікавлять страждання голодних. Сам же він не голодуватиме, бо буде ситим через здирства та хабарі. Так засуджуються егоїзм, корисливість, загребушість, хабарництво старшини.

Відбите в повісті й таке поширене тоді протизаконне явище, як використання старшиною рядових козаків для роботи на себе. Забрюха дає команду козакам: "...А завтра чим світ з косами косити мені".

Сотник зверхній, бундючий у ставленні до простих людей. "Хоч і підійшов до людей, що перед ним усі шапки познімали і поклоняються йому, а він іде собі, надувшись, і ні на кого і не дивиться, тільки щоки роздува, щоб усі знали, що він тут — здесь є старший". Тут Г.Квітка вдався до узагальнення, яке стосується всіх часів: "А се вже звісно, і усюди так поводитьсья, що чим начальник дурніший, тим він гордіший і знай дметься, мов шкураток на вогні". Письменник засудив порушення сотником колишнього звичаю простоти, рівноправності у стосунках між старшиною й рядовим козацтвом та простолюдом.

Спосіб життя Забрюхи — тупе споживацтво, дармоїдство, пиятика, відсутність будь-яких духовно-культурних інтересів. Він бездіяльний, безпорадний у керівництві сотнею.

Один із вузлових моментів сюжету повісті — вияв безвідповідальності козацького начальника у справі виконання військового обов'язку. За намовою писаря, який

методично намагається “підсидіти” недолугого сотника, Забр'юха не виступає із своєю конотопською сотнею в похід, чого вимагав наказ чернігівського полковника — може ж, треба було “від татар або від ляхів відбиватись”, — а виявляє своє “геройство” в поході проти конотопських “відьом”, які нібито вкрали дощ і накликали посуху. Сотник звертається до відьми Явдохи Зубихи з проханням одружити його з хорунжівною Оленою, і цей зв'язок з нечистою диявольською силою письменник розцінює як темноту й боговідступництво. Свою звитягу Забр'юха показує у “споліскуванні відьом” і покаранні різками Явдохи Зубихи, за що вона жорстоко помстилася, одруживши його з відразною Солохою, а не з бажаною Оленою.

Для висміювання сотника Г.Квітка часто вдається до фольклорних прийомів і засобів, зокрема до гумористичних порівнянь: “надувшись, як той сич”, “надувшись, як індик перед індичками”, “стоїть [...] голову понуривши, мов віл перед ярмом”, “полетів, як гусак”.

Писаря Пістряка Г.Квітка охарактеризував передусім як безпросвітнього п'яницю, який допивається до того, що через тремтіння рук не може написати службовий рапорт на папері й викарбовує кількість козаків зарубками на лозині, а потім, зламавши лозину на зарубці, не може долічитися одного козака. Як соціально-суспільний тип Пістряк показаний винуватцем того, що конотопська сотня не виконує наказ чернігівського полковника — не виступає в похід. Підступний, дводушний писар нахабно намагається “підставити” сотника, зіпхнути його з степенства й хитрощами захопити його посаду. Так Г.Квітка розкрив поширене тоді і злободенне в усі часи явище — боротьбу за владу.

Безпardonно свавільний, морально розтлінний дурисвіт-писар чинить беззаконня, а своїм ганебним учинкам надає вигляду законності. Так, використовуючи свою владу начальника, він карає чоловіка своєї коханки за намір розкрити її зрадництво.

Пістряк постійно порушує біблійні заповіді. Святе Письмо вчить: не зазіхай на майно ближнього, не чини перелобу, не свідчи неправдиво, умій прощати людям. Писар же “у чоловіка бджоли підрізав”, “залітає” до чужої молодиці, криводушно оббріхує жінок, обираючи для “споліскування” тих, що не догодили особисто йому, мстить сотникові за мимовільну насмішку над його некмітливостю при підрахунку зарубок на лозині.

Пістряк, намагаючись видати себе за освіченого, віддаляється мовленням від протих людей, говорить старим школярським язичієм, сповненим старослов'янізмів.

Г.Квітка показав протистояння тодішнього козацького начальства простому народові. Забр'юха, Пістряк, новий сотник Халявський втратили козацько-лицарську честь, вдавшись до послуг відьми — диявольської сили, за що дістають заслужене покарання — усуваються з посад. Сатирично-гротескними засобами письменник дискредитував бовдурів при владі, що зганьбили козацьку славу нації.

Удаючись до фантастики, виявляючи обізнаність із забобонними віруваннями, письменник переходить до художньо-етнографічного способу зображення міфологічних уявлень про відьом, їхні звички, вміння, заняття.

Тема відьомства на той час була поширена в літературі та фольклорі. До неї звертався М.Гоголь у “Вечерах на хуторі близ Диканьки” (1831-1832). У збірці М.Маркевича “Украинские мелодии” (1830) уміщено вірш “Ведьма”. Харківський, а потім петербурзький письменник О.Сомов 1833 р. опублікував повість “Киевские ведьмы”. 1835 р. Г.Квітка надіслав В.Далю для публікації українську народну казку про Івасика-Телесика під назвою “Ведьма”.

Описуючи сцени чаклування відьми, Г.Квітка виявив добру обізнаність етнографа з деталями ворожіння, знахарства, замовляння. За наказом сотника тенденційно вибраних писарем жінок, запідозрених у відьмуванні, вивозили на човнах і кидали у ставок: яка тонула, та відводила підозру від себе. Кого втопили, а кого відволодали, поки таки не виявили достеменну відьму — стару-престару Явдоху Зубиху, яка не тонула.

У Західній Європі в часи жорстокої інквізиції (XV ст.) “відьом” виявляли способом зважування запідозрених. У Брюсселі (Бельгія) туристам і тепер показують ту

вагу, на якій зважували таких “непевних” жінок: яка важила менше, ніж 44 кілограми, ту вважали відьмою і спалювали на вогнищі.

Зауваження простого конотопського люду, що начальство “обвідьмилось”, сприймається читачем як один з виявів протистояння “низів” і панства. Г.Квітка-Оснoв’яненко атестував “діловий” та дружній зв’язок начальства (Забрьохи, Пістряка, нового сотника Халявського) з відьмою – сатанинською і зловорожою силою – як боговідступництво.

У повісті з сатиричним осудом зображується те гірше, що було в українстві в минулому, розкриваються явища, які руйнували кращі риси українського національного характеру, такі як сумління, цнотливість, працелюбність, доброта, прагнення до освіти, любов до Бога й вірність правді. Г.Квітка розпочав у літературі процес національного самобичування з метою катарсису, самоочищення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Борошнев В.* Конотоп. Сторінки минулого. – Конотоп, 2001.
2. *Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии.* – Харків, 1898. – Т. 1.
3. *Квітка-Оснoв’яненко Г.* Збір. тв.: У 7 т. – К., 1979. – Т. 4.
4. *Квітка-Оснoв’яненко Г.* Маруся. Конотопська відьма: Посібник для 9 класу. – Харків, 2000.
5. *Киевская старина.* – 1885. – XI.
6. *Кулиш П.* Записки о Южной Руси. – СПб., 1857. – Т. 2.
7. *Кулиш П.* Твори: У 2 т. – К., 1989. – Т. 2.
8. *Поліщук Ф.* Григорій Сковорода. – К., 1978.

Наші презентації

Ярослав Поліщук. Література як геокультурний проєкт: Монографія. – К.: Академвидав, 2008. – 305 с.

У книжці відстежується розвиток літератури як геокультурного проєкту, осмислюються ті художні явища, котрі справили вирішальний вплив на зміну внутрішньої кондиції слова, формулу його кореспонденції з навкололітературними чинниками. Автор не приховує, що його цікавлять в історії моменти, що провокують своєрідні інверсії естетичних смислів та вартощів. У полі зору дослідника опиняються модуси художнього мислення та методи літературної критики ХХ ст., а твори І.Франка й “Молодої Музи”, Лесі Українки й М.Хвильового, Ю.Шереха і Ю.Андруховича стають предметом цікавих інтерпретацій.

Ярослав Поліщук. Пейзажі людини. – Харків: Акта, 2008. – 348 с. [Серія: Університетські лекції з компаративістики й історії літератури]

Автор пропонує захопливу подорож лабіринтами культурної свідомості ХІХ-ХХ ст. З одного боку, мова йде про видатних, добре відомих широкому загалові осіб, як-от М.Гоголь, М.Старицький, А.Чехов, М.Булгаков, М.Хвильовий, У.Самчук, М.Рильський. Але не менш інтригуючими виявляються нариси, присвячені Я.Щоголеву, С.Яблонській, М.Жуку, Н.Королеві. У праці вдало поєднуються історико-літературний та компаративістський підходи. Кожна з осмислених тут приватно-біографічних, текстових чи рецептивних історій розгортається до вимірів неординарного й симпатичного “пейзажу людини”, який не втрачає колориту з плином часу. Окремі нариси укладено в струнку композицію з трьох розділів, що прозраджують відповідні дослідницькі аспекти, – “Краєвиди пам’яті”, “Пейзажі людини”, “Ландшафти культури”.

